

Smurtas prieš moteris: seksualiniai nusikaltimai ir jų prevencijos idėjos Lietuvoje 1918–1940 m.

Dr. Sigita Černevičiūtė

Vytauto Didžiojo universitetas, Humanitarinių mokslų fakultetas, Istorijos katedra, V. Putvinskio g. 23, Kaunas
El. p. sigita.cerneviciute@gmail.com

Anotacija. Straipsnyje siekiama ištirti tarpukario Lietuvos seksualinių nusikaltimų teisinį apibrėžimą, išaiškinti seksualinių nusikaltimų prieš moteris bendrąsias tendencijas ir pristatyti šių nusikaltimų prevencijos idėjas to meto akademinėje bendruomenėje. Analizuojant 1918–1940 m. Lietuvos baudžiamosios teisės norminius aktus, išskiriamos dvi lytinių nusikaltimų grupės – *gašlavimas* ir *sanguliavimas*. Atlikta lytinių nusikaltimų statistinių duomenų ir teismų praktikos analizė leidžia teigti, kad dažniausias tarpukario Lietuvoje užfiksuotas seksualinis nusikaltimas prieš moteris buvo išžaginimas. Analizuotų nusikaltimų prevencijai tarpukario Lietuvoje dėmesio skirta nedaug, nors akademinėje bendruomenėje buvo aptarinėjamos eugenikos idėjos, siūlančios kastruoti arba sterilizuoti seksualinius nusikaltėlius, tačiau jos taip ir liko diskusijomis, nepasiekusiomis įstatymų lygmens.

Esminiai žodžiai: *smurtas, moterys, seksualiniai nusikaltimai, žaginimas, tarpukario Lietuva (1918–1940).*

Abstract. This article aims to investigate the legal definition of sex crimes in interwar Lithuania, to reveal general tendencies in sex crimes against women and to present ideas in the academic community at that time for the prevention of such crimes. In researching the 1918–1940 criminal law, two groups of sex crimes are distinguished: *sanguliavimas* – illicit sexual intercourse and *gašlavimas* – lewd acts. The analysis of sex crime statistical data and case law suggests that rape was the most common sexual crime against women in interwar Lithuania. The prevention of sex crimes during that period has received little attention, although in the academic community

eugenics ideas were discussed that suggested sterilization or castration for sex offenders as a preventative and punitive measure, but this remained beyond the reach of the legal debate.

Keywords: *violence, women, sex crimes, rape, interwar Lithuania (1918–1940).*

Įvadas

Smurtas prieš moteris¹ plačiau prasme dažniausiai apibrėžiamas kaip fizinė, psichologinė, seksualinė prievarta. Nors šis fenomenas buvo fiksuotas ir anksčiau, pirmą kartą didesnio dėmesio sulaukė XIX a. viduryje Didžiojoje Britanijoje, sufražiščių judėjimui paskatinus kelti klausimus apie žmonių mušimą ir prievartą šeimose.² XX a. antrojoje pusėje feminizmo antrosios bangos judėjimo pagrindine ašimi tapo moters vietos visuomenėje ir kultūroje vertinimas. Viena pagrindinių tyrimų sričių tapo smurtas prieš moteris, įskaitant ir lytinę prievartą. Keliant klausimus apie smurto prieš moteris kilmę, priežastis ir prevenciją, ją ėmėsi tyrinėti tiek socialinių, tiek ir humanitarinių mokslų atstovai, pradedant sociologais, kriminologais, psichologais, teisininkais, lyčių studijų tyrėjais ir baigiant istorikais.

Pasak sociologės J. Reingardienės, peržengiant atskirų akademinų disciplinų ar teorijų ribas, galima išskirti 6 smurto prieš moteris tyrimų diskursus: prievarta prieš moterį kaip patologija, ekspresyvioji įtampas išraiška, instrumentinė galia, palaikoma normų, išmokta elgsena ir žmogaus teisių problema.³ Feministinėje literatūroje seksualinis smurtas dažniausiai siejamas su moterų subordinuota pozicija industrinėje visuomenėje,⁴ bendrai vertinama vyriškumo (maskulinizmo) kultūra.⁵ Šiai socialinių tyrimų kryptiai galima priešpriešinti kontroversinį žagininį aiškinimą remiantis evoliucine biologija, t. y. Čarlzo Darvino natūralios atrankos modeliu. Autoriai teigia, jog žaginimai egzistuoja dėl adaptacijos proceso, kuriuo žmonijos protėviai padidindavo savo reprodukcijos sėkmę išžagindami besipriešinančią partnerę. Todėl, norint užkirsti kelią žaginimams, berniukai turi būti mokomi kontroliuoti savo aistrą, o moterys – konservatyviau rengtis.⁶

¹ Straipsnis parengtas Lietuvos mokslo tarybos finansuojamame projekte „Smurtas prieš moteris: nuo priekabiavimo prie nusikaltimo XX a. Lietuvoje“ (sut. Nr. S-LIP-18-38).

² REINGARDIENĖ, Jolanta. Historical and Theoretical Discourses in Violence against Women Research. *Feminizmas, visuomenė, kultūra*, 2002, Nr. 4, p. 48.

³ REINGARDIENĖ, Jolanta. Understanding Gender Based Violence against Women: Toward a Conceptual Framework. *Socialiniai mokslai*, 2004, Nr. 3 (45), p. 7–17.

⁴ SMART, Carol. *Women, Crime and Criminology: A Feminist Critique*. Abingdon, Oxon, New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2013, p. 93–107.

⁵ D'CRUZE, Shani. Approaching the History of Rape and Sexual Violence: notes towards research. *Law in History: Histories of Law and Society*. Vol. I. Ed. David Sugarman, Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth, p. 377–396.

⁶ THORNHILL, Randy; PALMER Craig T. *A Natural History of Rape: Biological Bases of Sexual Coersion*. Cambridge, Massachusetts, London, England: The MIT Press, 2000, p. 189–191.

Viktimologinėje literatūroje dažniausiai analizuojama aukos, patyrusios smurtą, parametrai: aukos šeimtinė padėtis, išsilavinimas, gyvenamoji vieta, smurtinio įvykio lokacija ir pan.⁷ Tad akivaizdu, kad smurto prieš moteris fenomenas itin kompleksinis, todėl ir smurto prieš moteris istoriją analizavę autoriai vadovavosi skirtingomis teorinėmis priegomis. Kai kurie autoriai smurto artimoje aplinkoje istorijos raidą supaprastintai siejo su šeimos funkcijos kaita: anksčiau šeima buvo vieša, apsupta daugelio šeimos narių, kaimynų ir draugų, todėl smurto būta mažiau, o šiuolaikinėje visuomenėje šeimai tapus privačia, grėsmė moterims patirti smurtą išaugo.⁸

Pasaulinėje istoriografijoje modernios (modernėjančios) visuomenės smurtas prieš moteris, seksualiniai nusikaltimai plačiai nagrinėti renkantis skirtingas tyrimų prieigas, pavyzdžiui, Jungtinėse Amerikos Valstijose akcentuojama imperinė kultūra ir rasinis smurto aspektas.⁹ Prancūzijos seksualinio smurto istorija analizuojama per sąlyginę tolerancijos smurtui prieš moteris raidą. Georgas Vigarello teigia, kad Senojo režimo (*Ancient Regime*) laikotarpiu žaginimo aukos buvo kaltinamos ištvirkavimu, gėdinamos, o agresoriai retai baudžiami. Ši situacija ėmė kisti XIX a. teismų praktikoje, kai palaiapsniui imtas pripažinti ne tik fizinis, bet ir moralinis smurtas, klasifikuotos skirtingos seksualinio smurto formos.¹⁰ Visgi tik modernioje XX a. visuomenėje kintant vyrų ir moterų galios santykiui seksualinių nusikaltimų samprata ėmė transformuotis – legitimuojant aukų patirtis ir joms suteikiant teisę skųstis bei rengiant teisingesnius teismus nusikaltėliams, kartu pripažįstant ir seksualinių nusikaltimų ilgalaikę psichologinę žalą aukoms.

Lietuvoje smurto prieš moteris, seksualinių nusikaltimų problemos nagrinėjimas jau sudaro atskirą lyčių studijų, psichologijos, teisės ar kriminologijos diskursą, o istorikai šią problemą nagrinėja tik fragmentiškai. Išžaginimo ir prievartavimo nusikaltimai nagrinėti daugiausia naujųjų laikų istorijoje. Keli tyrimai seksualinį smurtą analizavo mirties bausmės kontekste, pavyzdžiui, XVI a. pab.–XVII a. pirmojoje pusėje LDK Magdeburgo teises turinčiuose miestuose išžaginimas buvo gana dažnas nusikaltimas, tačiau už juos mirties bausmė buvo skiriama retai, o dar rečiau įvykdoma.¹¹ XVI–XVII a. Žemaičių pilies teisme 2 proc. visų nusikaltimų sudarė išprievartavimai, tačiau manytina, kad dalis šių nusikaltimų buvo kvalifikuojami moterų grobimais.¹² XVII a. Vilniaus paviete seksualiniai nusikaltimai buvo itin reti ir nebuvo būdingi bajorų luomui, nors

⁷ PALAVINSKIENĖ, Brigita; VIDRINSKAITĖ, Saulė. Smurtas prieš moteris. *Feminizmas, visuomenė, kultūra*, 2002, Nr. 4, p. 67–77.

⁸ *Over the Threshold: Intimate Violence in Early America*. Ed. Ch. Daniels, M. V. Kennedy. New York, London: Routledge, 1999, p. 4.

⁹ BAGGET, Ashley. *Intimate Partner Violence in New Orleans: Gender, Race, and Reform, 1840–1900*. Jackson: University Press of Mississippi, 2017.

¹⁰ VIGARELLO, Georges. *A history of Rape: Sexual Violence in France from the 16th to 20th Century*. France: Willey, 2001, p. 241–244.

¹¹ ZUJIENĖ, Gitana. The death penalty in Magdeburgian cities of the Grand Duchy of Lithuania in the late – 16th and early-17th century. *Lithuanian historical studies*, 2014, Nr. 19, p. 99.

¹² ZUJIENĖ, Gitana. Mirties bausmė Žemaičių pilies teisme XVI–XVII a. I pusėje. *Lituanistica*, 2015, t. 61, Nr. 2 (100), p. 121.

išlikusiuose šaltiniuose kaip išžaginių aukos negausiai fiksuojamos bajorės. Atsižvelgus į nusikaltimų pobūdį manytina, kad tokio pobūdžio nusikaltimų buvo daugiau, tačiau jie buvo neviešinami arba nutylimi dėl sudėtingos moters padėties to meto visuomenėje.¹³

Istoriografijoje, skirtoje naujausių laikų Lietuvos istorijai, lytiniai nusikaltimai iš-tirti itin skurdžiai. Seksualinė prievarta XX a. antrojoje pusėje nagrinėta literatūros, reprezentuojančios karo metų smurtą,¹⁴ analizėje ir trauminės atminties¹⁵ tyrime. Šiam straipsniui aktualiuose tarpukario Lietuvos tyrimuose žaginio nusikaltimai minėti tik kitų smurtinių nusikaltimų nepilnoje skaitinėje analizėje, išskiriant šių nusikaltimų latentiško aspekto,¹⁶ taip pat tarpukario mirties bausmės tyrimo kontekste.¹⁷ Pirmosios Lietuvos Respublikos seksualinių nusikaltimų teisinis reglamentavimas lietuviškojoje istoriografijoje dėmesio taip pat nebuvo sulaukęs, tačiau pasaulinėje istoriografijoje buvo nagrinėtas teisinis seksualinių nusikaltimų reglamentavimas 1903 m. Rusijos imperijos baudžiamajame kodekse,¹⁸ kurį Lietuva 1918 m. recepavo. Minėti tyrimai padėjo atsispirti ir tarpukario Lietuvos seksualinių nusikaltimų prieš moteris atvejo analizėje.

Straipsnyje buvo remiamasi trimis šaltinių grupėmis: Pirmosios Lietuvos Respublikos norminiais teisės aktais ir jų pakeitimais, Vyriausiojo Tribunolo sprendimų publikacijomis, archyvinėmis apygardos ir karinių teismų baudžiamosiomis bylomis, to meto teisėsaugos ir kriminologinėmis publikacijomis periodikoje ir atskiruose proginiuose leidiniuose. Tyrimas atliktas remiantis pirminių istorinių šaltinių, istoriografijos ir teorinės literatūros kritinės analizės bei sintezės metodais.

Tarpukario akademinėje literatūroje seksualiniai nusikaltimai neturėjo vieno nusistovėjusio apibrėžimo. Psichiatras Vladimiras Lazersonas seksualinius nusikaltimus skirstė į tris grupes: 1. Nusikaltimus, kurių pagrindą sudarė iškrypęs lytinis potraukis; 2. Nusikalstamą ištvirkavimą su mažamečiais, homoseksualizmą ir godargystę (sodomią) ir kt.; 3. Nusikaltimus, netiesiogiai susijusius su lytiniais geismais, – vaikų žudymą,

¹³ BURBA, Domininkas. *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir bausmės XVII amžiaus Vilniaus pavieta*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016, p. 145–148.

¹⁴ MAČIANSKAITĖ, Laura. Užkariauta moteris: karo metų seksualinės prievartos tema lietuvių literatūroje. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2017, Nr. 85, p. 185–201.

¹⁵ BALOČKAITĖ, Rasa. Nepatogė atmintis: seksualinė prievarta karo metais. *Kultūros barai*. 2016, Nr. 6, p. 76–83.

¹⁶ BABACHINAITĖ, Genovaitė; PAULIKAS, Vygasdas. Nedarbas ir nusikalstamumas Lietuvos kaime 1918–1990 m. *Jurisprudencija*, 2002, t. 26 (18), p. 112.

¹⁷ ČERNEVIČIŪTĖ, Sigita; KAUBRYS Saulius. *Kartuvių kilpa, kulka ir dujų kamera: mirties bausmė Lietuvoje 1918–1940 m.* Vilnius: Gimtasis žodis, 2014, p. 195.

¹⁸ MURAVYEVA, Marianna. Legal Definitions of Sex Crimes in the Laws and Commentaries of Russian Lawyers (1860–1910s). *Women's History in Russia: (Re)establishing the Field*. Ed. Marianna Muravyeva and Natalia Novikova. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2014, p. 27–49; MURAVYEVA, Marianna. Between Law and Morality: Violence against Women in Nineteenth-Century Russia. *Women in Nineteenth-Century Russia*. Ed. Wendy Rosslyn, Alessandra Tosi, 2012, p. 209–238. ENGELSTEIN, Laura. Gender and the Juridical Subject: Prostitution and Rape in Nineteenth-Century Russian Criminal Codes. *The Journal of Modern History*, 1988, Vol. 60, No. 3, p. 458–495.

partnerio apkrėtimą venerinėmis ligomis, abortais, prostitucija ir kt.¹⁹ Šiame straipsnyje susitelksime į pirmąją seksualinių nusikaltimų grupę, dar kitaip vadinamus lytinius nusikaltimus prieš moteris Lietuvoje 1918–1940 m., kuriuos ir laikysime mūsų *tyrimo objektu*. Šio straipsnio tikslas yra įvertinti vieną iš smurto prieš moteris rūšių – seksualinių nusikaltimų tendencijas Lietuvoje 1918–1940 m. Keliami tokie *uždaviniai* – išanalizuoti seksualinių nusikaltimų teisinį apibrėžimą; išaiškinti seksualinių nusikaltimų prieš moteris tendencijas tarpukario Lietuvoje ir pristatyti pagrindines seksualinių nusikaltimų prevencijos idėjas to meto akademinėje bendruomenėje.

Teisinis seksualinių nusikaltimų reglamentavimas

1918 m. vasario 16 d. Lietuvai paskelbus Nepriklausomybę nuo Rusijos imperijos, reali valstybės teritorijos kontrolė buvo perimta tik tų pačių metų lapkričio 2 d., sukūrus pirmąją vyriausybę. Ji paskelbė Laikinosios Konstitucijos pamatinius dėsnius, kuriuose buvo numatyta, jog srityse, kur nėra išleista naujų įstatymų, lieka galioti tie, kurie veikė prieš karą ir neprieštarauja Laikinosios Konstitucijos pamatiniams dėsniams.²⁰ Taip Lietuvoje įsigaliojo Rusijos imperijos baudžiamieji įstatymai – 1840 m. Rusijos imperijos Įstatymų sąvado XV tomas, 1864 m. Bausmių įstatai ir 1866 m. Bausmių statutai. Visgi jau 1918 m. lapkričio 28 d. Lietuvos valstybės taryba nusprendė padaryti išimtį iš bendrosios konstitucinės taisyklės²¹ ir paskelbė, kad Lietuvoje galios 1903 m. Rusijos imperijos Baudžiamasis kodeksas,²² kurį dar 1917 m. Lietuvoje buvo įvedusi Kaizerinės Vokietijos okupacinė valdžia.²³

1903 m. Baudžiamasis kodeksas (rus. *Уголовное уложение*) Rusijos imperijoje nebuvo įvestas pilnai kaip per daug liberalus ir neatitinkantis rusų nacionalinio charakterio, o 1906 m. įsigaliojo tik valstybinius ir religinius nusikaltimus apibrėžiantys skyriai.²⁴ Lietuvoje Vokietijos okupacinė valdžia įvedė visą kodeksą. Jo 27-ojo skyriaus (rus. „О непотребстве“,²⁵ Lietuvoje išversto kaip „Paleistuvystė“) 513–529 straipsniuose apibrėžti

¹⁹ LAZERSONAS, Vladimiras. Lytinis gyvenimas ir nusikaltimai. *Kova su piktu radijo bangomis*. Kaunas: Kriminalistikos žinyras, 1938, p. 59.

²⁰ Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai. *Lietuvos aidas*, 1918 11 13, Nr. 130, p. 3.

²¹ 1918 11 28 Lietuvos valstybės tarybos protokolas Nr. 115, 21 posėdis. *Lietuvos Taryba ir nepriklausomos valstybės atkūrimas 1914–1920 metų dokumentuose*. Red. A. Eidintas, R. Lopata. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2017, p. 637–638.

²² Lietuvoje receptuotas 1903 m. Rusijos imperijos baudžiamasis kodeksas 1919 m. pabaigoje imtas vadinti Lietuvos Baudžiamuoju statutu. Remdamiesi įsigalėjusia tradicija šiame straipsnyje vartosime Baudžiamąjo statuto pavadinimą. ANDRIULIS, Vytautas; MAKSIMAITIS, Mindaugas; PAKALNIŠKIS, Vytautas; PEČKAITIS, Justinas, Sigitas; ŠENAVIČIUS, Antanas. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 405.

²³ Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas. *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1919 01 16, Nr. 2–3-26.

²⁴ MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Lietuvos teisės šaltiniai 1918–1940 metais*. Vilnius: Justitia, 2001, p. 55.

²⁵ Новое уголовное уложение, высочайше утвержденное 22 марта 1903 года. СПб.: Изд. В. П. Анисимова, 1903, p. 164–168.

seksualiniai nusikaltimai. Nors Rusijos Baudžiamojo kodekso kūrėjai laikė save Rusijos teisės modernizatoriais, kritikai teigė, jog seksualinių nusikaltimų apibrėžimas atskirame skyriuje labiau atspindėjo tradicinį – moralinį šių nusikaltimų vertinimą, o ne modernų – sekuliarų socialinių normų sulaužymą.²⁶ Svarbu ir tai, kad smurtiniai žaginimo nusikaltimai, priskirti paleistuvystei, insinuavo, kad įstatymų leidėjas vieninteliu žaginimo motyvu laikė seksualinių poreikių tenkinimą ir pavadinime užfiksavo moralinį momentą, bet ne būtiną pritarimą ar jo nebuvimą seksualiniams veiksams.²⁷

Seksualinių nusikaltimų apibrėžimai praktiškai nepakito nuo rusiško originalo, tebuvo išversti į lietuvių kalbą. Kaip teigiama 1933 m. policijos teisės vadovėlyje, „paleistuvavimu yra laikomas vyro ir moters lytinis santykiavimas ištvirkavimo pavidale.“²⁸ Paleistuvystės samprata Lietuvoje pirmiausia buvo siejama su nepadoriais veiksmais, kurie buvo pavojingi žmonių sveikatai bei moters asmeniui. Baudžiamajame statute paleistuvavimu buvo laikomi įvairūs gašlūs veiksmai, sanguliuavimas su nepilnametėmis moterimis ar be moterų sutikimo, sąvadavimas turėti lytinius santykius. Nors Baudžiamajame statute buvo apibrėžta ir seksualinė prievarta prieš vaikus, taip pat ir vyro seksualinį prievartavimą analiniu būdu, pagrindiniu seksualinės prievartos objektu ir toliau buvo laikoma moteris. Seksualiniai nusikaltimai galėjo reikštis sanguliuavimu (rus. *любодеяние*) – lytinio geidulio patenkinimu per lytinį aktą ir gašlavimu (rus. *любоэстранные действия*) – lytinio geidulio patenkinimu be lytinės sueities, pavyzdžiui, lytiniais organais liesti prie kito asmens lytinių organų, juos liesti rankomis ir pan. Tiek sanguliuavimas, tiek gašlavimas galėjo būti atlikti be sutikimo, pavartojus smurtą, grasinant, sutinkant, bet piktam panaudojant nekaltybę.²⁹

Baudžiamajame statute apibrėžtas lytiškai nesubrendusio asmens seksualinis neliečiamaumas: už gašlavimą su vaiku iki 14 m. ar 14–16 m. nepilnamečiu be jo sutikimo bausta iki 3 metų paprastojo kalėjimo (BS 513 str.); už gašlavimą su moterimi nuo 16 m. be jos sutikimo bausta paprastuoju kalėjimu (BS 514 str.). Svarbu paminėti, kad nusikaltėlio asmeninis santykis ar jaunų merginų nekaltybė buvo itin svarbi kvalifikuojant nusikaltimo sunkumą ir skiriamą bausmę. Nusikaltėliai už gašlavimą su asmenimis, kuriais rūpinosi ar kurie buvo jų valdžioje, buvo priversti smurtu ar grasinimu nužudyti jį ar jo šeimą; su moterimi, kuriai gašlaujant buvo pažeistas „mergystės vainikas“, nors ir neįvykus lytiniam aktui, buvo baudžiami iki trejų metų paprastojo kalėjimo, jei gašlavimas buvo įvykdytas su vaiku iki 14 metų visais atvejais ir 14–16 metų be jų sutikimo. Minėtai

²⁶ ENGELSTEIN, Laura. Gender and the Juridical Subject: Prostitution and Rape in Nineteenth-Century Russian Criminal Codes. *The Journal of Modern History*, 1988, Vol. 60, No. 3, p. 470.

²⁷ MURAVYEVA, Marianna. Legal Definitions of Sex Crimes in the Laws and Commentaries of Russian Lawyers (1860–1910s). *Women's History in Russia: (Re)establishing the Field*. Ed. Marianna Muravyeva and Natalia Novikova. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2014, p. 41.

²⁸ JAKOBAS, Antanas. *Policijos vadovėlis*. Kaunas: „Policijos“ laikraščio leidinys, 1933, p. 186.

²⁹ VAZBYS, Steponas. Lytiniai nusikaltimai. *Policija*, 1932, Nr. 4, p. 53.

atvejais gašlavus su 16 metų mergina be jos sutikimo, bausmė buvo skiriama ir kalėti grasos kalėjime (BS 515 str.).³⁰

Sanguliuavimo nusikaltimai apibrėžti BS 517, 520–523 str. Numatyta, kad paprastuoju kalėjimu baudžiami lytiniai santykiai su mergina 14–21 m. amžiaus, kuria kaltinamasis asmuo rūpinosi (BS 517 str.). Už sanguliuvimą su 14–16 m. amžiaus nepilnametėmis be sutikimo ar piktam panaudojant jų nekaltybę; su moterimi, negalinčia suprasti, kas vyksta, dėl ligos ar nesubrendimo; negalinčia pasipriešinti nusikaltėliui moterimi bausta ne trumpiau kaip trimis metais grasos kalėjimo. Kėsinimasis sanguliuoti taip pat buvo baudžiamas (BS 520 str.).

Nepilnamečių amžius buvo itin svarbus, siekiant nustatyti, kokį Baudžiamojo statuto straipsnį pritaikyti už lytinius santykius su auka. Neretai nusikaltėliai teisindavosi, kad auka atrodė vyresnė nei yra. Apeliaciniuose rūmuose nagrinėtoje byloje pats teismas svarstė, ar negalėjo teisiama suklysti dėl aukos amžiaus, ir įvertino M. K. „kaip tvirto kūno sudėjimo, gan stambi, fiziškai gerai išsivysčiusi ir nepanaši į mergaitę 15 metų“,³¹ nors nusikaltimas buvo įvykdytas, kai jai buvo 14 metų. Vyriausiasis Tribunolas tokias išvadas apie auką pripažino kaip iškreipiančias bylos davinis ir nusprendė bylą grąžinti Apeliaciniams rūmams nagrinėti iš naujo.

Kalėti paprastajame kalėjime buvo baudžiami ir asmenys, turėję lytinių santykių su 14–16 metų nepilnametėmis, pasinaudoję jų bejėgiškumu, tačiau ne nekaltybe (BS 521 str.). Išžaginimo terminas, t. y. lytinis aktas, padarytas be moters sutikimo ir prieš jos valią, nebuvo minimas Baudžiamajame statute. Jame apibrėžtas sanguliuavimas su mergaite ar vaiku iki 14 metų amžiaus; moterimi, priverčiant ją smurtu ar grasinant nužudyti ją ar jos šeimos narį; taip pat jai atėmus sąmonę. Už tai numatyta bausmė iki 10 m. sunkiųjų darbų kalėjimo (BS 522 str.).

XIX a. Rusijos baudžiamosios teisės tradicijoje tam, kad nusikaltimas būtų kvalifikuotas išžaginimu, suaugusios moterys turėjo įrodyti, jog jos priešinosi užpuolikiui, ir tą aukos privalėjo daryti garsiai ir aiškiai, tačiau jei auka nesutiko lytiškai santykiauti, tačiau tylėjo, vyro veiksmai nebuvo apibrėžiami kaip nusikaltimas.³² Ši nuostata pasiekė ir 1903 m. Rusijos imperijos Baudžiamąjį kodeksą bei nebuvo pakeista ir Lietuvai jį recepavus. Lietuvos teismų praktikoje ji interpretuota nevienareikšmiškai. Pavyzdžiui, Kauno

³⁰ *Baudžiamasis statusas su papildomaisiais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų bei kitų aiškinimų*. Red. M. Kavolis, S. Bieliackinas. Kaunas: D. Gutmano knygynas, 1934, p. 444.

³¹ 1936 10 24 Vyriausiojo Tribunolo posėdis dėl Apeliacinių rūmų prokuroro padėjėjo kasacijos protesto prieš to paties teismo 1936 04 27 sprendimą J. G. G. byloje. *Vyriausiojo Tribunolo baudžiamųjų kasacinių bylų sprendimai 1-539: 1933–1938: [pradedant 1933 mt. rugsėjo mėn. 15 d.]*, Kaunas: Vyriausiasis Tribunolas, 1939, p. 597. 1927 03 30 Vyriausiojo Tribunolo posėdis dėl Panevėžio apygardos teismo valstybės gynėjo atskirojo protesto prieš to paties teismo 1927 01 18 nutarimą P. N. byloje. *Vyriausiojo Tribunolo 1924–1927 metų baudžiamųjų kasacinių bylų sprendimų rinkinys*. Red. J. Byla. Kaunas: D. Gutmano leidinys, 1932, p. 282.

³² MURAVYEVA, Marianna G. Between Law and Morality: Violence against Women in Nineteenth-Century Russia. *Women in Nineteenth-Century Russia*. Ed. Wendy Rosslyn, Alessandra Tosi, 2012, p. 219.

apygardos teismas 1938 m. gegužės 3 d. J. K. pripažino kaltu išžaginus savo tarnaitę J. B. ir remiantis BS 522 str. 2 p. nubaudė jį 4 m. sunkių darbų kalėjimo su BS 28, 29¹, 30 str. pasekmėmis. Jam apskundus nuosprendį, Apeliaciniai rūmai nusikaltėlį išteisino, nes nusikaltėlio veiksmuose nebuvo BS 522 str. 2 p. apibrėžto nusikaltimo sudėties, t. y. „esą pagal šio nuostato reikalavimą, moters pasipriešinimas vyriškio prievartai turįs būti aiškus, nedviprasmiškas, daromas pasinaudojant visomis priemonėmis ir prisitariant prie vietos aplinkybių, ir nenutraukiamas iki to santykio atlikimo momento, nes, girdi, tik tokių pasipriešinimą nugalėjęs smurtu, įstatymas pripažįsta esant B. St. 522 str. sudėtį“.³³ Taigi, Apeliaciniai rūmai pripažino, kad J. B. nustojo priešintis tuo metu, kai prievartautojo buvo parversta ant sofos ir priešinosi nepakankamai energingai, nes surėkė tik kelis kartus, kurių niekas neišgirdo. Vyriausiasis Tribunolas išaiškino, kad toks įstatymo interpretavimas buvo klaidingas, nes Baudžiamajame statute nėra kalbama apie smurto ar pasipriešinimo pobūdį, tik reikalaujama, kad lytiniai santykiai būtų atlikti su moterimi ją privertus smurtu ar grasinimu. Tribunolas teigė, kad kiekviena situacija skirtinga, todėl reikia atsižvelgti į kaltinamojo ir aukos fizines bei psichines jėgas, būdą, elgesį, santykius iki įvykio ir po jo.³⁴ Pažymėtina, kad auka J. B. pasakojo liudininkei G., kad J. K. grasino ją nužudyti. Be to, nukentėjusioji teigė, kad užpuolikai priešinosi riksmu ir jėga, tačiau energingai to įvykdyti negalėjo, nes buvo labai išsigandusi, beveik netekusi sąmonės. Nors Apeliaciniai rūmai merginos sąmonės netekimą pripažino nereikšmingu, Vyriausiasis Tribunolas patvirtino, kad didžiulis išgąstis gali būti lygus sąmonės netekimui, kuris paralyžiuotą galią priešintis, todėl Apeliacinių rūmų sprendimą panaikino ir bylą gražino teismui spręsti iš naujo. Remiantis 1933 m. teismų santvarkos įstatymu, Vyriausiojo Tribunolo įstatymų išaiškinimas turėjo suvienodinti visų Lietuvos teismų praktiką, taigi teismai privalėjo labiau įsigilinti į individualų žaginimo nusikaltimo atvejį, įvertinti vartotą prieš auką smurtą ir jos pačios poziciją, kuri galėjo lemti silpną pasipriešinimą užpuolikai.

Baudžiamajame statute sunkinančiomis aplinkybėmis laikyta, kai sanguliuavimo aukomis tapdavo žemutinis ar aukštutinis giminaitis arba žmogus, kuris buvo nusikaltėlio valdžioje arba juo rūpinosi, todėl už nusikaltimus, apibrėžtus BS 520, 521 str., numatyta sunkių darbų kalėjimo bausmė iki 8 metų; o už BS 522 str. – ne ilgiau kaip 12 metų sunkių darbų kalėjimo (BS 523 str.). Mažamečiai buvo laikomi savo tėvų, globėjų valdžioje, taip pat tokią galios poziciją užėmė ir šeimnininkas, pasamdęs nepilnametę tarnaitę ar piemenaitę.³⁵

³³ 1939 03 18 Vyriausiojo Tribunolo posėdis dėl Apeliacinių Rūmų prokuroro kasacinio protesto prieš to paties teismo 1938 09 29 sprendimą. J. K. byloje. *Vyriausiojo Tribunolo baudžiamųjų kasacinių bylų sprendimai*. Sąs. Nr. 1. Kaunas, 1939, p. 37

³⁴ *Ibid.*, p. 38.

³⁵ *Baudžiamasis statutas su papildomaisiais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų bei kitų aiškinimų*. Red. M. Kavolis, S. Bieliackinas. Kaunas: D. Gutmano knygynas, 1934, p. 455.

Seksualinių nusikaltimų apibrėžimai Baudžiamajame statute tarpukariu Lietuvoje buvo koreguoti tik 1935 m., numatant sunkinančia aplinkybe ir venerinės ligos perdavimą sanguliavimo metu (BS 523¹ str.). Sąvadavimai, pataikavimai ir prievartavimai paleistuvauti, taisyklių paleistuvybei neleisti nesilaikymas buvo apibrėžti BS 524–529 str. Būtent šie nusikaltimai labiausiai atitiko skyriaus pavadinimo turinį ir buvo mažiausiai susiję su sunkiais seksualiniais nusikaltimais, o pabrėžė moralinį nusikaltimo apibrėžimo aspektą. 1935 m. įstatyme taip pat pakeistas straipsnis, apibrėžęs sąvadavimą paleistuvauti, prie kvalifikuoto sąvadavimo priskyres ne tik BS 518–519 str. apibrėžtą nepilnamečių tvirkinimą, bet ir visus BS 518–523 str. apibrėžtus baudžiamus sanguliavimo atvejus (BS 524 str.), taip pat prievartinį pilnamečių išžaginimą. Įstatymo pakeitime numatyta baudžiamoji atsakomybė ir už paleistuvystės namų laikymą (BS 524¹ str.).³⁶

Nusikalstamos seksualinės prievartos bendroji charakteristika

Gašlavimo nusikaltimai, kurie dabar galėtų būti įvardijami lytinės aistros tenkinimu pažeidžiant nepilnamečių seksualumo neliečiamybę, 1931–1939 m. laikotarpiu buvo užfiksuoti vidutiniškai 16 kartų per metus, tačiau nėra žinoma, kokia dalis buvo išnaudotų mergaičių ir berniukų. Taip pat svarbu atkreipti dėmesį į nusikaltimų latentškumą dėl aukų amžiaus ir brandos, vaikai ne visada suprato, kad buvo seksualiai išnaudojami ir apie tai nepasakodavo savo tėvams ar globėjams, o net ir pranešus, ne visada sulaukdavo tinkamos pagalbos.

Sprendžiant iš archyvinės medžiagos analizės, dažniausiai teisėsaugai buvo pranešama apie nepilnamečių mergaičių išnaudojimą. Pavyzdžiui, kriminalinei policijai buvo pranešta, kad 1935 m. rugpjūčio 21 d. 64 m. amžiaus J. Š., prisiviliojęs 9 metų amžiaus E. K., su ja gašlavo. Policijos apklausiamą auką paaiškino, kad įtariamasis jai davė saldainių, dešros ir pakvietė pas save į butą. Ten jis liepė jai atsigulti į lovą, kur pakėlė jos suknelę, apnuogino savo lytinį organą ir liepė mergaitei nusivilkti kelnaites, tačiau, pasirodžius įtariamojo marčiai O. S., auką iš buto pabėgo. Įtariamasis gynėsi su mergaite negašlavęs, tik davęs jai saldainių, nes myli vaikus.³⁷

Pasitaikydavo, kad mažametės mergaitės buvo seksualiai išnaudojamos jas apkrečiant venerinėmis ligomis. Štai 1935 m. spalio 29 d. Z. P. išsivedęs pasivaikščioti penkiametę O. Š. su ja gašlavo Romos Katalikų kapuose ir ją apkrėtė venerine liga triperiu.³⁸ 1935 m. liepos 26 d. Šiaulių kriminalinei policijai pranešta, kad V. Ž. sanguliavo su 13 metų

³⁶ Baudžiamojo statuto pakeitimas. *Vyriausybės žinios*, 1935 03 30, Nr. 477-3341.

³⁷ 1935 09 27 Kauno apygardos Kriminalinės policijos viršininko P. Vitulskio raportas Kriminalinės policijos viršininkui. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 378, ap. 4, b. 187, l. 14.

³⁸ 1935 11 07 Raseinių apskrities policijos Raseinių nuovados vachmistro dokumentas Valstybės saugumo ir Kriminalinės policijos Šiaulių apygardos viršininkui. LCVA, f. 378, ap. 4, b. 1882, l. 39.

mergaitė M. U. ir ją apkretė venerine liga sifiliu.³⁹ 1935 m. lapkričio 30 d. į policiją kreipėsi V. J., pastebėjusi, kad jos keturmetė dukra yra apkrešta venerine liga. Išaiškėjo, kad, motinai nesant namuose, užėjo kaimynas J. R. ir į lovą prisiviliojęs mergaitę su ja „žaidė“. Įtariamasis prisipažino sanguliavęs su keturmete ir ją apkretęs venerine liga.⁴⁰

1 lentelė. Seksualiniai nusikaltimai Lietuvoje 1928–1939 m. Sudaryta pagal: Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 378, ap. 5, b. 3752, l. 438; f. 1560, ap. 1., b. 1, l. [nenumeruota]; Policija, 1929, Nr. 6, p. 106; Policija, 1931, Nr. 2, p. 35; Kriminalistikos žinynas, 1939, Nr. 28, p. 168; Policija, 1940, Nr. 33, p. 138.

Metai	Išžaginimai*		Pasikėsinimai išžaginti		Gašlavimas**	
	Padaryta	Išaiškinta	Padaryta	Išaiškinta	Padaryta	Išaiškinta
1928	68	68	-	-	-	-
1929	89	79	-	-	-	-
1930	105	96	-	-	-	-
1931	65	56	-	-	12	12
1932	60	53	-	-	11	12***
1933	86	76	-	-	7	4
1934	85	80	-	-	13	12
1935	91	89	-	-	17	18***
1936	99	88	-	-	13	12
1937	101	92	26	24	21	21
1938	79	73	43	36	38	37
1939	81	-	55	-	15	-
Iš viso	1009	850	124	-	147	-
Vidurkis	84	77	41	-	16	-

* Išžaginimai be pasikėsinimų.

** Nėra žinoma, kokią dalį sudarė mergaitės ir kokią – berniukai.

*** Toks skaičius nurodytas šaltinyje, nėra žinoma, ar tai klaida. Galima spėti, kad įskaičiuota praėjusių metų išaiškinti atvejai.

Lietuvoje (be Klaipėdos krašto) 1928–1939 m. laikotarpiu vidutiniškai buvo įvykdoma po 84 išžaginimo nusikaltimus, daugiausia jų fiksuota 1930 m. – 105 atvejai ir 1937 m. – 101 atvejis (lentelė Nr. 1). Manytina, kad šie skaičiai neatspindi realios to meto padėties dėl seksualinių nusikaltimų latentškumo. Lyginant tarpukario ir šiandienos Lietuvą, galima teigti, kad XX a. pirmojoje pusėje žaginimų buvo užregistruota kelis kartus

³⁹ 1935 07 26 Šiaulių apygardos Kriminalinės policijos viršininko dokumentas Kriminalinės policijos viršininkui. LCVA, f. 378, ap. 4, b. 187, l. 2.

⁴⁰ 1935 11 30 Kauno apygardos Kriminalinės policijos viršininko P. Vitulskio raportas Kriminalinės policijos viršininkui. *Ibid.*, l. 19.

mažiau nei pirmaisiais atkurtos Lietuvos valstybės dešimtmečiais, pavyzdžiui, 2000 m. žaginimo nusikaltimų užregistruota 2,3 karto daugiau nei tarpukario Lietuvoje.⁴¹ Visgi tendencija kinta: 1938 m. buvo užregistruota 79 išžaginimo ir 43 pasikėsinimo išžaginti atvejai (viso 122), o 2015 m. užfiksuoti 155 žaginimo (su pasikėsinimais) nusikaltimai, t. y. vos 1,27 karto daugiau nei tarpukario Lietuvoje. Pastebėtina, kad to meto policijai itin gerai sekėsi išaiškinti šiuos nusikaltimus, pavyzdžiui, 1928 m. žaginimo nusikaltimų išaiškinimas siekė 100 %, o mažiausiai išaiškinta 1932 m. – 86 % atvejų, kai šiuolaikinėje Lietuvoje 2015 m. išaiškinta tik 52 %.⁴² Galima spėti, kad tarpukario Lietuvoje dažniausiai aukos kreipdavosi į policiją jau žinodamos savo skriaudiką, kuris kaimiškoje Lietuvos visuomenėje dažniausiai buvo aukai pažįstamas, todėl lengvai surandamas ir policijai. Kita vertus, išžaginimų aukos, kurios susidūrė su nepažįstamais užpuolikais, neturėdamos vilties, kad nusikaltėlis bus rastas ir bijodamos bendruomenės pažeminimo, apie nusikaltimą apskritai nepranešdavo.

Grubus policijos požiūris į žaginimo aukas taip pat galėjo būti viena iš nesikreipimo į ją priežasčių. Štai 1931 m. policijos žurnalo straipsnyje kvestionuojamos moters galimybės pasipriešinti ir keliamas klausimas, „ar gali be kitų pagalbos vienas vyras įveikti suaugusią, sveiką, budinčią ir vyrui galinčią pasipriešinti moterį?“⁴³ Ir pateikiama variantų, kai moterys gali piktnaudžiauti apkaltinant „paliegusį“ vyrą žaginimu, taip pat aiškinama, kad apsvaiginimas alkoholiu suprantamas kiekvienai suaugusiai normaliai moteriai ir tik tam tikrų papildomų cheminių preparatų įmaišymas į gėrimą gali būti laikomas apnuodijimu. Taigi pastebimas netiesioginis aukos kaltinimas nepakankamai priešinusis ar per daug išgėrus. Net analizuojant po išprievartavimo sukrestų aukų psichologinę būseną buvo teigiama, kad kartais moterys ryžtasi nusižudyti, tačiau, autoriaus nuomone, „reikia turėti galvoj, kad pasikėsinimas nusižudyti kartais yra simuliuojamas tam, kad atitinkamai galima būtų paveikti įtariamo nusikaltėlio psichiką tikslu išgauti pinigų arba priversti apsivesti“.⁴⁴

Svarbu paminėti, kad dalis seksualinių nusikaltimų iš tiesų buvo išsprendžiami „kompensaciniu principu“, už skriaudą atsilyginant tėvams, globėjams ar pačioms aukoms, todėl į statistiką nepatekdavo.⁴⁵

Kiek empatiškesnę poziciją aukos atžvilgiu palaikė teismo tardytojas S. Vazbys, 1932 m. publikacijoje jis pastebėjo, kad nukentėjusios moterys, kad kreiptųsi į policiją, turi nugalėti gėdos jausmą, kai kurios to padaryti iš karto nepajėgia, slepia skriaudą, svyruoja, o kartais ir pačios gundomos nusikaltėlių pinigais ar vestuvėmis, todėl pasitaiko, kad dėl lytinio nusikaltimo kreipiamasi ir po kelių savaičių ar net mėnesių, kai

⁴¹ BABACHINAITĖ, Genovaitė; PAULIKAS, Vygasdas. Nedarbas ir nusikalstamumas Lietuvos kaime 1918–1990 m. *Jurisprudencija*, 2002, t. 26(18), p. 112.

⁴² 9 lentelė. Užregistruotų ir ištirtų išžaginimų (su pasikėsinimais) skaičiaus kitimo tendencijos 2005–2015 m. *Ataskaita apie viešojo saugumo būklę Lietuvoje 2005–2015 metais*. Vilnius, 2016, p. 18.

⁴³ ŠIMAITIS L. Išžaginimo, kaip kriminalinio nusikaltimo, momentai. *Policija*, 1931, Nr. 20, p. 393.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 394.

⁴⁵ POVILAITIS, Augustinas. Reikia griežtesnių bausmių. *Kriminalistikos žinynas*, 1939, Nr. 28, p. 167.

smurto žymės jau būna išnykę ir nebeįmanoma konstatuoti lytinio nusikaltimo datos.⁴⁶ S. Vazbys skatino policiją šalinti sąlygas, kurios varžytų nukentėjusiųjų atvirumą, įgauti pasitikėjimo, laikytis solidžiai ir ramiai, švelniai priėti prie aukos pasakojimo. Be to, buvo patariama nukentėjusius klausinėti be pašalinių žmonių, nes ir teismas tokias bylas nagrinėjo prie uždarytų durų.⁴⁷

Lietuvoje seksualinių nusikaltimų bylos pirmąja instancija daugiausia buvo nagrinėjamos civiliniuose apygardos teismuose, o jei nusikaltimai įvykdyti kariškių – Kariuomenės teisme, jei buvo sunkinančių aplinkybių, pavyzdžiui, išžaginta auka nužudyta ir apiplėšta, ir karo (lauko) teismuose, veikusiuose teritorijose, kur buvo paskelbta karo padėtis (ji Lietuvoje su trumpais išimtiniais laikotarpiais galiojo beveik visą tarpukario laikotarpį).

Žaginimai įvykdavo namų arba darbinėje aplinkoje. Tuo metu agrarinėje Lietuvos visuomenėje dažniausiai jaunesnės merginos tarnaudavusios pas turtingesnius ūkininkus, kurie, užimdami galios poziciją, jomis galėjo pasinaudoti. Deja, ne visada įtariamieji žagintojai buvo nuteisiami. Pavyzdžiui, Kauno apygardos teismo nagrinėtoje byloje kaltinamas ūkininkas V. S., 1929 m. kovo 16 d. išžaginęs savo tarnaitę E. B., kurią parsivertęs ant lovos mušė, smaugė ir nuvarginęs išprievartavo. Auka po nusikaltimo kreipėsi į kaimo seniūną, vėliau ir policiją, kurios nurodymu gydytojas atliko merginos apžiūrą.⁴⁸ Jai konstatavo mergystės plėvės pažeidimą ir kraujavimą, kuris galėjo įvykti kelios dienos prieš kovo 19 d., tačiau teismui to neužteko įrodyti V. S. kaltę. Pastebėtina, kad neturtingos aukos turėjo mažesnę galimybę sulaukti teisingumo savo skriaudėjams. Šiuo atveju mergaitės motina vertėsi elgetavimu, todėl į pačią auką irgi žiūrėta įtariai, policijai paprašius apatinių kelnaičių kaip įrodymo – merginos atsisakymas jas paduoti dėl šalčio ir gėdos, nes apatiniai buvo nešvarūs, pažiūrėta įtariai. Ir nors liudininkas, kitame namo gale gyvenęs kaimynas, sakė, kad girdėjo kelis moters šūktelejimus ir vėliau matė ją išbėgančią iš namų, teismo šios aplinkybės neįtikino.⁴⁹ Pats kaltinamasis apskritai neigė lytinių santykių buvimą ir aiškino, kad auką įkalbėjo melagingai jį apskusti sesuo, su kuria jis nesutarė. Teismui pripažinus, kad V. S. Kaimynas, gyvenęs tame pačiame name už kelių durų, negalėjo girdėti aukos šauksmo, neturėdamas kitų tiesioginių įrodymų, tik aukos liudijimą, V. S. išteisino.⁵⁰ Ir nors valstybės gynėjas pateikė apeliacinį protestą Vyriausiajam Tribunolui, kritikuodamas gydytojo parodymų keitimą, neatsižvelgimą į kaimyno liudijimą ir kt. pastabas, mirus nusikaltimo aukai ir dėl pavėluoto apeliacijos pateikimo termino jis buvo atmestas.⁵¹ Taigi, aukos kartais nesulaukdavo teisingumo ir dėl teismų darbuotojų aplaidumo.

⁴⁶ VAZBYS, Steponas. Lytiniai nusikaltimai. *Policija*, 1932, Nr. 4, p. 55.

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ 1929 05 17 Kaltinamasis aktas V. S. byloje. *LCVA*, f. 478, ap. 4, b. 4887, l. 4.

⁴⁹ 1929 12 17 Kauno apygardos teismo protokolas V. S. byloje. *Ibid.*, l. 60 a. p.

⁵⁰ *Ibid.*, l. 64.

⁵¹ 1931 02 07 Vyriausiojo Tribunolo sprendimas dėl Kauno apygardos teismo valstybės gynėjo padėjėjo apeliacijos protesto prieš to paties teismo 1929 12 07 sprendimą. *LCVA*, f. 478, ap. 4, b. 4887, l. 92–92 a. p.

Manytina, kad žaginimo nusikaltimai buvo paplitę ir kitose darbo aplinkose. Kaimiškose vietovėse aukomis tapdavo samdinės, o miestuose, įvairiose įmonėse ir fabrikuose, darbdaviai išnaudodavo jaunas merginas ištvirkavimams su fabriko vadovybės žmonėmis ar administraciniu personalu.⁵²

Dažniausiai lemiamas įrodymas žaginimo bylose būdavo ne liudytojų parodymai, o gydytojo eksperto liudijimas dėl aukos patirto smurto, žaginimo žymių, moters lytinių organų sužeidimų. Pasikėsinimai išžaginti buvo sunkiai įrodomi, ypač jeigu apie nusikaltimą buvo pranešta po kurio laiko, todėl dažniausiai teismas įtariamuosius išteisindavo dėl įrodymų trūkumo. Pavyzdžiui, Šiaulių apygardos teisme 1932 m. balandžio 2 d. J. S. buvo išteisintas dėl pasikėsinimo išžaginti savo tarnaitę M. P. Įtariamasis savo auką užpuolė grėbiančią šieną, parvertė ant žemės, pakėlė sijoną ir norėjo ją išžaginti, tačiau merginai šaukiant ir priešinant is lauke dirbę kaimynai atbėgo jai į pagalbą. Auka į teismą kreipėsi tik po 1,5 mėnesio nuo įvykio ir tik pakurstyta kaimynų, ir tai, kad teisiamasis J. S. nespėjo apnuoginti lytinių organų ir nebuvo atsisegęs kelnių, teismo nuomone, nesudarė pasikėsinimo išžaginti sąvokos, todėl buvo išteisintas.⁵³

Kai kurios pasikėsinimo išžaginti bylos teismo net nepasiekdavo dėl apygardos teismo formalus požiūris į teisinius dokumentus. Pavyzdžiui, 1927 m. kovo 30 d. Vyriausiajame Tribunole buvo nagrinėjamas valstybės gynėjo protestas dėl Panevėžio apygardos teismo sprendimo nutraukti bylą, kurioje P. N. buvo kaltinamas pasikėsinimu išžaginti. P. N. 1926 m. sausio naktį Pumpėnų m. užtiko A. B., „stovinčią sargyboje prie tilto, norėdamas ją išžaginti parbloškęs ją ant žemės, atplėšęs jai sijoną ir, pats atsigulęs ant jos, atsisegęs kelnes, norėjęs ją išžaginti, bet sumanymo nespėjęs atlikti dėl aplinkybių, ne nuo jo valios priklausančių, t. y. nusikaltimu B. St. 49 ir 522 str. numatytu.“⁵⁴ Visgi Vyriausiasis Tribunolas išaiškino, kad nukentėjusiosios skundas policijai sudaro teisėtą pagrindą ir be formalus aukos prašymo raštu patraukti P. N. baudžiamojon atsakomybėn.

Svarbu išskirti ir karo padėties laikotarpio problematiką. Tarpukario Lietuvoje aktyvūs karo veiksmai vyko tik 1918–1920 m., tačiau beveik visą laikotarpį iki 1940 m. okupacijos visoje Lietuvoje ar jos dalyje veikė tam tikras nepaprastosios padėties režimas, kurį administravo kariškiai. Karinė prievolė buvo laikoma garbinga pareiga kraštui, o visuomenėje kariai buvo itin gerbiami. Nepaisant to, pasitaikydavo kariškių, kurie piktnaudžiavo savo ginklo galia. Pavyzdžiui, 1919 m. nežinomas lietuvių karys sulaikė spekuliantus L. M. ir F. Č., vykstančius į Šiaulius ir vežančius kelis marškinius, apklotą ir kitus daiktus. Kareivis teigė, kad daiktų vežtis negalima, areštavo merginą F. Č. ir nusivarė ją pas kaimyną į artimiausią kaimą. L. M. blogo neįtardamas grįžo vienas namo. F. Č. dingo ir namo nesugrįžo. Auka buvo rasta po kelių parų rugiuose, išžaginta ir

⁵² POVILAITIS, Augustinas. Reikia griežtesnių bausmių. *Kriminalistikos žinynas*, 1939, Nr. 28, p. 169.

⁵³ 1932 04 02 Šiaulių apygardos teismo sprendimas J. S. byloje. *LCVA*, f. 488, ap. 5, b. 3126, l. 38–38 a. p.

⁵⁴ 1927 03 30 Vyriausiojo Tribunolo posėdis dėl Panevėžio apygardos teismo valstybės gynėjo atskirojo protesto prieš to paties teismo 1927 01 18 nutarimą P. N. byloje. *Vyriausiojo Tribunolo 1924–1927 metų baudžiamųjų kasacinių bylų sprendimų rinkinys*. Red. J. Byla. Kaunas: D. Gutmano leidinys, 1932, p. 282.

nužudyta – ant krūtinės rastos trys mėlynės ir kulkos, perėjusios per krūtinę ir nugarą, žaizda. Įtariamuoju tapo Šeduvos komendantūros kareivis Z. G., kuris buvo apkaltintas išžaginimu ir nužudymu pasipelnymo tikslais, t. y. BS 522 str. 2 p., 455 str., Ypatingųjų valstybės apsaugos įstatų 14 str. 6 p. Z. G. kalto neprisipažino, sukūrė gana neįtikimą istoriją, kad jis iš žydės nusipirko kelis drabužius, brezentą ir sumokėjo 145 rublius, tačiau ji norėjo jam pinigų gražinti ir jį pasivijo už kaimo. Jai bėgant keliu, kažkas nežinomas į ją 4–5 kartus šovė ir nužudė. O jis nieko blogo nemanydamas grįžo nakvoti, ten kur buvo apsistojęs.⁵⁵

Nužudymas pasipelnymo tikslu karo padėties laikotarpiu galėjo būti baudžiamas iki mirties bausmės. Byla buvo perduota nagrinėti Armijos teismui, kuris Z. G. pripažino kalto dėl nužudymo pasipelnymo tikslu ir nuteisė kaltinamąjį sunkių darbų kalėjimu iki gyvos galvos, jis taip pat buvo išmestas iš kariuomenės.⁵⁶ Pastebėtina, kad teismo nuosprendžio protokole žaginimo nusikaltimas net nepaminėtas, o ir kad dėl šio nusikaltimo būtų išteisintas – taip pat. Spėtina, kad Armijos teismui vertinant patį sunkiausią nužudymo nusikaltimą, žaginimas tapo antraeilis ir tiesiog nuosprendyje nebuvo paminėtas.

Nėra žinoma, koks procentas recidyvinių žagintojų buvo tarpukario Lietuvoje, tačiau galima spėti, kad problema buvo opi, jei to meto žurnaluose pasirodydavo publikacijų, pristatančių sterilizaciją ar kastraciją recidyviniams nusikaltėliams.⁵⁷ Tokią prielaidą patvirtina ir nepublikuotų šaltinių analizė. Vienas recidyvinis žagintojas fiksuojamas XX a. 4-ajame dešimtmetyje.

A. M. 1930 m. Šiaulių apygardos teismas pripažino kalto už smurtinį 14 m. mergaitės išžaginimą ir nuteisė 7 m. sunkių darbų kalėjimu.⁵⁸ Nors nuteistasis kreipėsi į Vyriausiąjį Tribunolą su apeliaciniu skundu teigdamas, kad yra nekaltas, Šiaulių apygardos teismo nuosprendis buvo patvirtintas. Bausmę jis atliko Kauno sunkių darbų kalėjime. Po trejų metų, 1933 m., Kaliniams palengvinti komisija Kaune nutarė už gerą elgesį A. M. išleisti atostogų 3 mėn. Paatostogavęs nuteistasis grįžo į kalėjimą. 1934 m. vasarą jis vėl buvo paleistas 3 mėn. atostogų ir atostogos net buvo prailgintos dar 3 mėnesiais. Tačiau šį kartą nusikaltėlis ėmė nebesiregistruoti pas kaimo seniūną. Buvo išsiaiškinta, kad A. M. 1933 m. būdamas atostogose Telšių apskrityje išžagino 3 moteris, o 1934 m. atostogų metu dar 3 moteris ir vieną mažametę 12 m. mergaitę.⁵⁹ Paradoksalu, tačiau to meto teismai net ir recidyvinius nusikaltėlius išteisindavo aukai neįrodžius pakankamai priešinuis užpuolikai, gydytojui neradus smurto žymių bei įvertinus aukos, ne nusikaltėlio istoriją. Pavyzdžiui, J. S. kaip ne kartą sėdėjusi kalėjime nebuvo verta teismo pasitikėjimo ir

⁵⁵ 1920 09 28 Kaltinamasis aktas Z. G. byloje. LCVA, f. 483, ap. 6, b. 99, l. 3–3 a. p.

⁵⁶ 1920 11 06 Armijos teismo nuosprendis Z. G. byloje. LCVA, f. 483, ap. 6, b. 99, l. 9.

⁵⁷ Ar reikia sterilizuoti nusikaltėlius? *Policija*, 1932, Nr. 19, p. 323–324; KUPRIUS, J. Nusikaltėliai, pavaldėjimas ir sterilizacija (I). *Policija*, 1933, Nr. 20, p. 324–325; *Ibid.* (II). *Policija*, 1933, Nr. 23, p. 386–390.

⁵⁸ 1930 02 07 Šiaulių apygardos teismo sprendimas A. M. byloje. LCVA, f. 488, ap. 5, b. 2120, l. 17 a. p.

⁵⁹ 1934 07 27 VRM Kriminalinės policijos Telšių rajono viršininko raštas Kauno sunkių darbų kalėjimo viršininkui. LCVA, f. 491, ap. 2, b. 17, l. 47.

pritrūkus įrodymų dėl jos išžaginimo A. M. buvo išteisintas.⁶⁰ A. M. vienoje iš jam iškeltų bylų 1934 m. buvo išteisintas ir dėl pasikėsinimo išžaginti nepilnametę piemenaitę, nes nebuvo spėjęs apsinuoginti, tačiau nubaustas už smurtavimą prieš ją 6 mėn. arešto.⁶¹ Visgi 1935 m. A. M. vienoje byloje buvo pripažintas kaltu už tą pačią dieną įvykdytus dviejų moterų išžaginimus grasinant revolveriu bei vienos iš jų palto vagystę. Šį kartą jis prisipažino, tačiau revolverio turėjimą neigė. Teismas, skirdamas A. M. bausmę, „atsižiūrint į jo gyvuliškus jausmus ir žvėriškumą“, už visus nusikaltimus iš sudėties skyrė 12 metų sunkiųjų darbų kalėjimo bausmę.⁶² Po savaitės jis buvo nuteistas už dar vienos moters išžaginimą 10 metų sunkiųjų darbų kalėjimo, taip pat keliose bylose už vagystes ir plėšikavimą, kuriuos padarė per atostogas. 1936 m. Šiaulių apygardos teismas paskyrė sudėtinę bausmę iš 8 skirtingų bylų nuosprendžių – 20 m. sunkiųjų darbų kalėjimo.⁶³ Nors teisiamasis bandė visų bylų nuosprendžius skūsti Apeliaciniams rūmams, tačiau nesėkmingai – visos apeliacijos buvo atmestos.

Seksualinių nusikaltimų prevencijos idėjos

Tarpukario Lietuvoje kriminologijos mokslas buvo dar formavimosi stadijoje, tačiau pastebėtinas aiškus klasikinės kriminologijos mokyklos ir biologinės pozityvizmo krypties idėjų plitimas. Kalbant apie seksualinius nusikaltimus, šių nusikaltimų priežastys daugiausia buvo siejamos su įgimtomis patologijomis.

Psichiatrijos doc. dr. V. Lazersonas seksualinius nusikaltimus siejo su lytinių liaukų per silpnu arba per stipriu veikimu. Jo nuomone: „Yra klaidinga pažiūra, kad vadinamieji seksualiniai nusikaltimai įvyksta tik dėl per aistringos lytinės liaukos funkcijos. Visa eilė seksualinių nusikaltimų kaip tik įvyksta dėl per menkos tos liaukos funkcijos ir su tuo susijusiais psichiniais išgyvenimais.“⁶⁴ V. Lazersonas seksualinėms psychopatologijoms priskyrė iškrypusį lytinį geismą, kuris atsirasdavo, pavyzdžiui, suteikus skausmo ir kančių partneriui. Tokių iškrypėlių aukomis dažniausiai tapdavo merginos ir moterys, kartais žūstančios ir nuo prievartautojų iškrypimų, žaginimai taip pat laikyti sadizmo išraiška. V. Lazersono nuomone, tokie lytiniai iškrypimai pasitaikydavo lytiškai susilpnėjusiems asmenims, kuriems reikėdavo ypatingų veiksmų aistrai sužadinti – jiems šiuo atveju buvo svarbus aukų kančių stebėjimas.⁶⁵

Svarbu paminėti, kad seksualinių nusikaltimų prevencija buvo siejama ir su socialinių problemų sprendimu – V. Lazersonas siūlė užsiimti religiniu, doroviniu ir fiziniu

⁶⁰ 1935 12 17 Šiaulių apygardos teismo sprendimas A. M. byloje. LCVA, f. 488, ap. 5, b. 2119, l. 30 a. p.

⁶¹ 1934 12 29 Šiaulių apygardos teismo sprendimas A. M. byloje. LCVA, f. 491, ap. 2, b. 17, l. 109.

⁶² 1935 05 23 Šiaulių apygardos teismo sprendimas A. M. byloje. LCVA, f. 488, ap. 5, b. 2118, l. 39 a. p.

⁶³ 1936 03 24 Šiaulių apygardos teismo sprendimas A. M. byloje dėl bausmės iš sudėties. *Ibid.*, l. 53 a. p.

⁶⁴ LAZERSONAS, Vladimiras. Kai kurių liaukų įtaka nusikaltimams. *Kova su piktu radijo bangomis*, Kaunas: Kriminalistikos žinyras, 1938, p. 57.

⁶⁵ LAZERSONAS, Vladimiras. Lytinis gyvenimas ir nusikaltimai. *Ibid.*, p. 59.

auklėjimu, taip pat mokyti jaunuolius išmokyti valdyti savo emocijas ir jausmus. Taip pat manyta, kad reikia kovoti su pornografinė literatūra, cenzūruoti vaidinimus, kovoti su alkoholizmu, kuris buvo vienas iš seksualinių įtakos veiksnių. Skatinti ir tėvai saugoti jauno amžiaus mergaites, nepalikti mažamečių vaikų, ypač mergaičių, be vyresniųjų priežiūros, nesiūsti įvairiais reikalais vaikų toliau nuo namų. Tai tarpukario Lietuvoje buvo labai įprasta, vaikai buvo siunčiami nueiti pas tolimesnius kaimynus, turint pereiti ir miškelį ar kitas atokesnes vietas.

Siūlyta ir medicininė seksualinių nusikaltimų prevencija, pavyzdžiui, gydantis nuo anksti pažinto liguisto lytinio instinkto, kuris reikėsi smurtu. Kraštutiniais atvejais recidyvistams, kartojantiems panašius nusikaltimus, V. Lazersonas siūlė taikyti radikaliausią priemonę – kastraciją.

Eugenikos idėjos tarpukario Lietuvoje buvo gana gerai žinomos. Pirmieji straipsniai apie eugeniką pasirodė dar 1923 m.⁶⁶, tačiau su nusikaltimų prevencija ją imta sieti daugiausia XX a. 4-ajame deš. Pastebėtina, kad su nacių atėjimu į valdžią eugenikos idėjų plitimas sustiprėjo,⁶⁷ o tai kartu sietina ir su tautos bei valstybės rasės higienos ir sveikatos saugojimu. Pavyzdžiui, žurnalistas ir publicistas Valentinas Gustainis teigė, kad sterilizacija ir kastracija turėtų būti naudojamos tiek eugeniskais, tiek ir bausmės sumetimais. Tautos sveikatai ir visuomenės dorovei nepakenktų sterilizuoti ir kastruoti lytinius nusikaltėlius, kurie smurtu užpuola moteris ar nesubrendusius vaikus. Taip būtų apsaugojama visuomenė nuo negeistinių elementų atsiradimo, o bausmės turėtų sumažinti pačių nusikaltimų procentą.⁶⁸ Psichiatrijos prof. dr. J. Blažio nuomone, nusikaltimas pirmą kartą priverčia atkreipti dėmesį į žmogaus asmenybę ir jo patologiją, todėl jis manė, kad kastracija seksualiniams nusikaltėliams Lietuvoje yra pateisinama ir pagrįsta. Be to, jis Skandinavijos šalių praktiką laikė sektinu pavyzdžiu Lietuvai.⁶⁹ Visgi eugenikos idėjos nusikaltimų prevencijai tarpukario Lietuvoje neprigijo ir nebuvo taikomos praktiškai.

XX a. 4-ajame deš. augantis valstybės ir tautos kultas plito ir Lietuvoje. Daugiausia tai atsiskleidė per politinių nusikaltimų apibrėžimus, 1934 m. sukūrus naują įstatymą Tautai ir valstybei saugoti, reaguojant į Klaipėdos nacių grėsmę. Tačiau tautos ir valstybės aspektas ryškėjo ir kriminalinių nusikaltimų prevencijoje. 1939 m. Valstybės saugumo departamento direktorius Augustinas Povilaitis seksualinius nusikaltimus laikė demoralizuojančiais tautos jaunimą. Jo manymu, už išžaginimus, gašlavimus, sanguliuavimus, sąvadavimus reikėjo bausti griežtai. Lietuvoje teismai buvo per daug liberalūs, pavyzdžiui, M. R., išžaginęs trylikametę G. R., buvo teismo nuteistas tik 8 mėn. paprastojo kalėjimo,

⁶⁶ JAUNAS EUGENIKAS [Valentinas Gustainis]. Eugenika ir rasės klausimai. *Lietuva*, 1923 06 13, Nr. 129, p. 2–5; Eugenika, politika ir dora. *Lietuva*, 1923 08 15, Nr. 181, p. 1–2; 1923 08 17, Nr. 182, p. 2.

⁶⁷ Sterilizacija kaip bausmė. *Rytas*, 1934 02 10, Nr. 34, p. 8.

⁶⁸ GUSTAINIS, Valentinas. Kriminaliniai nusikaltimai ir eugenika. *Kovokime su nusikaltimais*, Kaunas: Valstybės saugumo departamentas, 1933, p. 92.

⁶⁹ BLAŽYS, Juozas. Sterilizacija ir kastracija kaip nusikaltimų prevencija. *Kriminalistikos žinynas*, 1937, Nr. 18, p. 286; BLAŽYS, Juozas. Sterilizacija ir kastracija kaip nusikaltimų prevencija. *Kova su piktu radijo bangomis*, Kaunas: Kriminalistikos žinynas, 1938, p. 346.

nors įstatymai leido skirti iki 10 metų sunkių darbų kalėjimo.⁷⁰ Anot A. Povilaičio, kitos valstybės labiau rūpinosi tautos didinimu ir tautos sveikatos reikalais, todėl ir Lietuvoje skatino skirti didesnes ir griežtesnes bausmes.

Iš tiesų pastebėtina, kad apygardos teismuose pasitaikydavo teisingumo spragų. Štai 1926 m. balandžio 24 d. Vyriausiąjame Tribunole buvo nagrinėjamas valstybės gynėjo protestas prieš Panevėžio apygardos teismo nutarimą. P. B. buvo kaltinamas sanguliuavimu su piemenaitė O. S., kuri buvo jaunesnė nei 14 metų amžiaus, t. y. nusikaltimu, apibrėžtu BS 522 str. 1 p. Panevėžio apygardos teismas pripažino, kad O. S. tėvų skundas policijai dėl dukters išžaginimo nesudarė pakankamo pagrindo iškelti bylą, ir ją numarino. Vyriausiasis Tribunolas nutarė, kad skundas yra tinkamas pagrindas kelti bylą P. B., ir grąžino ją Panevėžio apygardos teismui spręsti iš esmės.⁷¹

Išanalizavus archyvinės baudžiamąsias bylas galima teigti, kad bendrosios kompetencijos teismuose žaginimo bylose be sunkinančių aplinkybių bausmės buvo skiriamos gana nedidelės. Pavyzdžiui, 1940 m. balandžio 29 d. Šiaulių apygardos teisme už prievarta įvykdytą sanguliuavimą su 15 metų tarnaitė S. S., remiantis BS 523 str. 2 d. 2 p., nuteistajam P. P., atsižvelgus į jo „nekultūringumą“, paskirta 1 m. ir 6 mėn. sunkių darbų kalėjimo bausmė bei įskaičiuoti iki teismo iškalėti 4 mėn.⁷² Nors teismas už nepilnametės išžaginimą, su kuria siejo darbiniai santykiai, galėjo skirti iki 12 m. sunkių darbų kalėjimo bausmę.

1936 m. spalio 6 d. Šiaulių apygardos teisme buvo nagrinėjama byla, kurioje J. Ž. ir J. S. buvo kaltinami 34 m. moters A. B. išžaginimu. J. S. teismo buvo išteisintas, kaip tiesiogiai neprisidėjęs prie nusikaltimo. Nors auka priešinosi J. Ž., tam jėgų neužteko, ji buvo išžaginta. Moters pasipriešinimą liudijo ir tai, kad pranešus policininkui jis iš karto nuvyko į įvykio vietą ir rado išvartytus daiktus, sukruvintas apatines moters kelnaites ir paklodes. Auka po nusikaltimo buvo itin silpna, todėl policija ją pristatė gydytojui, kuris po apžiūros konstatavo, kad moteris lytiniai organai sužeisti. Nors teisiamasis J. Ž. teigė, kad buvo itin girtas ir nieko neprisimena, liudytojai paaiškino, kad teisiamasis buvo tik išgėręs. Teismas, atsižvelgęs į J. Ž. nekultūringumą ir menką išsilavinimą, jo pasigailėjo ir skyrė tik 3 sunkių darbų kalėjimo metus, be to, įskaitė iki teismo iškalėtus 3 mėnesius. Teismas taip pat nuteistajam paskyrė pagal A. B. civilinį ieškinį išmokėti 16 litų. Teismo nuomone, aukos sužeidimai nebuvo tokie dideli, kad auka taptų nedarbinga, todėl paskyrė kompensaciją už 8 dienas, per kurias turėjo sugyti jos sužeidimai.⁷³ Įdomu tai, kad nuteistasis padavė apeliacinį skundą, prie kurio pridedamas ir A. B. pareiškimas, kuriame ji dovanuoja J. Ž. skriaudas: „Manau ir neabejuoju, kad pastarasis šį nusikaltimą

⁷⁰ POVILAITIS, Augustinas. Reikia griežtesnių bausmių. *Kriminalistikos žinynas*, 1939, Nr. 28, p. 169.

⁷¹ 1926 04 24 Vyriausiojo Tribunolo posėdis dėl Panevėžio apygardos teismo valstybės gynėjo atskirojo protesto prieš to paties teismo 1926 01 21 nutarimą P. B. byloje. *Vyriausiojo Tribunolo 1924–1927 metų baudžiamųjų kasacinių bylų sprendimų rinkinys*. Red. J. Byla. Kaunas: D. Gutmano leidinys, 1932, p. 174.

⁷² 1940 04 29 Šiaulių apygardos teismo sprendimas P. P. byloje. *LCVA*, f. 488, ap. 5, b. 2769, l. 32 a. p.

⁷³ 1936 10 08 Šiaulių apygardos teismo sprendimas J. Ž. byloje. *LCVA*, f. 488, ap. 5, b. 4292, l. 77–78.

padarė man ne keršto bei piktos valos dėliai, bet stipraus alkoholio įtakoje.⁷⁴ Apeliaciniai rūmai pripažino, kad J. Ž. nusikaltimas visiškai įrodytas, tačiau, atsižvelgus į tai, kad teismasis buvo menko išsilavinimo, įvykio metu buvo girtas ir su nukentėjusiaja susitaikė, remiantis BS 53 str. jam bausmę sumažino iki pusantrų metų sunkių darbų kalėjimo bausmės.⁷⁵ Bendrosios kompetencijos teismai ir taip nedideles bausmes seksualiniams nusikaltėliams sumažindavo dėl menko jų išsilavinimo, piktnaudžiavimo alkoholiu ar susitaikymo su auka.

Sunkinančios aplinkybės lemdavo ir didesnes bausmes: už jaunesnių vaikų, šeimos narių tvirkšinimą buvo skiriamos didesnės bausmės. Pavyzdžiui, 1939 m. Šiaulių apygardos teisme išnagrinėta byla, kurioje J. G. buvo kaltinamas savo 10 m. dukters daugkartiniu prievartavimu, t. y. BS 523 str. 1 d. 1 p. Tiek liudytojai, tiek ir pati auka pasakojo, kad išgėręs tėvas ją tvirkindavo, išvijęs visus namiškius iš namų. Įvykio dieną mergaitę nuo dar vieno žaginimo išgelbėjo kaimynai, kurie brolio perspėti išmušė užrakintas svirno duris ir J. G. išvežė į policiją. Žagintojas dėl savo nusikaltimų neprisipažino kaltu, gynėsi, kad visa tai buvo išgalvota jo žmonos iš piktumo, tačiau Šiaulių apygardos teismas jam paskyrė 6 m. sunkių darbų kalėjimo bausmę.⁷⁶

Išvados

Tarpukario Lietuvoje 1919 m. pradžioje įsigaliojusiame 1903 m. Rusijos imperijos Baudžiamajame kodekse seksualiniai nusikaltimai buvo įvardyti kaip paleistuvystė, o nusikaltimų apibrėžimai išversti į lietuvių kalbą, juos pavadinus gašlavimu ir sanguliuavimu, praktiškai nepakito visą Nepriklausomos Lietuvos laikotarpį. Gašlavimo nusikaltimai apibrėžė lytinio geidulio patenkinimą be lytinės sueities, o sanguliuavimo lytinio geidulio patenkinimą per lytinį aktą. Abiejų rūšių nusikaltimai galėjo būti įvykdyti be sutikimo, smurtaujant, grasinant, gavus sutikimą, bet piktam panaudojant moters nekaltybę ir kt. Gašlavimo nusikaltimų nukentėjusiais galėjo būti abiejų lyčių nepilnamečiai ar moterys, vyresnės nei 16 m., sanguliuavimo – nukentėjusiomis galėjo būti tik moterys. Seksualiniai nusikaltimai pirmiausia buvo vertinami moraliniu ištvirkimo lygmeniu – juos siejant su nepadoriais veiksmais, žalingais žmonių sveikatai. Įstatymuose neakcentuotas moters sutikimas dėl lytinių santykių sudarė sąlygas juos interpretuoti gana plačiai ir išžaginimo bylose reikalauti iš aukų įrodyti, kad jos garsiai ir aiškiai priešinosi užpuolikiui.

Dažniausias seksualinis nusikaltimas tarpukario Lietuvoje buvo žaginimas. 1928–1939 m. Lietuvoje (be Klaipėdos krašto) vidutiniškai išaiškinta 84 išžaginimo ir 16 gašlavimo atvejų, kurių aukomis dažniausiai tapdavo mažametės mergaitės. Policijos,

⁷⁴ Kalba pateikta originali ir netaisyta. 1936 11 27 A. B. pareiškimas Apeliaciniam rūmams. LCVA, f. 488, ap. 5, b. 4292, l. 93.

⁷⁵ 1937 01 23 Apeliacinių rūmų sprendimas J. Ž. byloje. *Ibid.*, l. 108 a. p.

⁷⁶ 1939 03 18 Šiaulių apygardos teismo sprendimas J. G. byloje. LCVA, f. 488, ap. 5, b. 1000, l. 88 a. p.

civilinių ir karinių teismų žagavimo bylų nagrinėjimo analizė atskleidė aukų, o ne smurtautojo veiksmų akcentavimą. Nepakankamas aukų pasipriešinimas užpuolikiui, alkoholio vartojimas atsakomybę už nusikaltimą perkėlė aukai, taip ją netiesiogiai kaltinant (*victim blaming*). Tai galėjo prisidėti ir prie įprasto seksualiniams nusikaltimams latentiškumo. Dažniausiai žaginimai tarpukario Lietuvoje įvykdavo namų ar darbinėje aplinkoje. Kaimiškose vietovėse aukomis dažniausiai tapdavo samdinės, o miestuose – įmonių darbininkės. Daugelis žagintojų aukų atžvilgiu buvo atsakingi už aukos finansinį gerbūvį ir užėmė galios poziciją ne tik fizine prasme – šeimos galva, vyresnis giminaitis ar kaimynas, ūkininkas ar gamyklos vadovas. Tarp žagintojų pasitaikydavo ir karių, turėjusių ginti valstybę ir jos piliečius, tačiau pasinaudojusių savo tarnybine galia ir ginklu. Visos šios tendencijos leidžia daryti prielaidą, jog smurtinis vyriškumo demonstravimas prieš moteris buvo viena to meto lyčių nelygybės apraiškų.

Tarpukario akademikai seksualinių nusikaltimų priežastis daugiausia siejo ne su socialinėmis problemomis, o su įgimtomis psichopatologijomis. Nors pozityvistinės eugenikos idėjos, skatinusios seksualiniams nusikaltėjams taikyti kastraciją ar (ir) sterilizaciją, buvo gana paplitusios tarpukario Lietuvoje, realia prevencine lytinių nusikaltimų priemone netapo. Tuo metu labiau pasitikėta klasikine kriminologine paradigma, teismai skatinti taikyti griežtesnes bausmes, turėjusias atgrasinti nusikaltėjus nuo seksualinių nusikaltimų.

Šaltiniai

1. *Ataskaita apie viešojo saugumo būklę Lietuvoje 2005–2015 metais*. Vilnius, 2016.
2. *Baudžiamasis statutas su papildomaisiais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų bei kitų aiškinimų*. Red. M. Kavolis, S. Bieliackinas. Kaunas: D. Gutmano knygynas, 1934.
3. JAKOBAS, Antanas. *Policijos vadovėlis*, Kaunas: “Policijos“ laikraščio leidinys, 1933.
4. *Kova su piktu radijo bangomis*, Kaunas: Kriminalistikos žinynas, 1938.
5. *Kovokime su nusikaltimais*, Kaunas: Valstybės saugumo departamentas, 1933.
6. *Kriminalistikos žinynas*, 1937, Nr. 18; 1939, Nr. 28.
7. *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1919, Nr. 2–3.
8. *Lietuva*, 1923, Nr. 129; Nr. 181; Nr. 182.
9. *Lietuvos aidas*, 1918, Nr. 130.
10. Lietuvos centrinis valstybės archyvas. Kauno apygardos teismas, f. 478, ap., b. 4887.
11. Lietuvos centrinis valstybės archyvas. Šiaulių apygardos teismas, f. 488, ap. 5, b. 1000, 2118, 2119, 2120, 2769, 3126, 4292.
12. Lietuvos centrinis valstybės archyvas. Kariuomenės teismo prokuratūra, f. 483, ap. 6, b. 99.
13. Lietuvos centrinis valstybės archyvas. Kauno sunkiųjų darbų kalėjimas, f. 491, ap. 2, b. 17.

14. Lietuvos centrinis valstybės archyvas. Vidaus reikalų ministerijos Valstybės saugumo departamentas, f. 378, ap. 4, b. 187, 1882.
15. *Lietuvos Taryba ir nepriklausomos valstybės atkūrimas 1914–1920 metų dokumentuose*. Red. A. Eidintas, R. Lopata. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2017.
16. *Policija*, 1931, Nr. 20; 1932, Nr. 4; Nr. 19; 1933, Nr. 20; Nr. 23.
17. *Rytas*, 1934, Nr. 34.
18. *Vyriausiojo Tribunolo 1924–1927 metų baudžiamųjų kasacinių bylų sprendimų rinkinys*. Red. J. Byla. Kaunas: D. Gutmano leidinys, 1932.
19. *Vyriausiojo Tribunolo baudžiamųjų kasacinių bylų sprendimai 1-539: 1933–1938: [pradedant 1933 mt. rugsėjo mėn. 15 d.]*, Kaunas: Vyriausiasis Tribunolas, 1939.
20. *Vyriausiojo Tribunolo baudžiamųjų kasacinių bylų sprendimai*. Sąs. Nr. 1. Kaunas, 1939.
21. *Vyriausybės žinios*, 1935, Nr. 477.
22. Новое уголовное уложение, высочайше утвержденное 22 марта 1903 года. СПб.: Изд. В. П. Анисимова, 1903.

Literatūra

1. ANDRIULIS, Vytautas; MAKSIMAITIS, Mindaugas; PAKALNIŠKIS, Vytautas; PEČKAITIS, Justinas, Sigita; ŠENAVIČIUS, Antanas. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002.
2. BABACHINAITĖ, Genovaitė; PAULIKAS, Vygandas. Nedarbas ir nusikalstamumas Lietuvos kaime 1918–1990 m. *Jurisprudencija*, 2002, t. 26 (18).
3. BAGGET, Ashley. *Intimate Partner Violence in New Orleans: Gender, Race, and Reform, 1840–1900*. Jackson: University Press of Mississippi, 2017.
4. BALOČKAITĖ, Rasa. Nepatogi atmintis: seksualinė prievarta karo metais. *Kultūros barai*. 2016, Nr. 6.
5. BURBA, Domininkas. *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir bausmės XVII amžiaus Vilniaus pavietai*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016.
6. ČERNEVIČIŪTĖ, Sigita; KAUBRYS Saulius. *Kartuvių kilpa, kulka ir dujų kamera: mirties bausmė Lietuvoje 1918–1940 m.* Vilnius: Gimtasis žodis, 2014.
7. D'CRUZE, Shani. Approaching the History of Rape and Sexual Violence: notes towards research. *Law in History: Histories of Law and Society*. Vol. I. Ed. David Sugarman, Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth.
8. ENGELSTEIN, Laura. Gender and the Juridical Subject: Prostitution and Rape in Nineteenth-Century Russian Criminal Codes. *The Journal of Modern History*, 1988, Vol. 60, No. 3.
9. MAČIANSKAITĖ, Laura. Užkariauta moteris: karo metų seksualinės prievartos tema lietuvių literatūroje. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2017, Nr. 85.
10. MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Lietuvos teisės šaltiniai 1918–1940 metais*. Vilnius: Justitia, 2001.
11. MURAVYEVA, Marianna. Legal Definitions of Sex Crimes in the Laws and Commentaries of Russian Lawyers (1860–1910s). *Women's History in Russia: (Re)establishing the Field*. Ed.

- Marianna Muravyeva and Natalia Novikova. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2014.
12. MURAVYEVA, Marianna. Between Law and Morality: Violence against Women in Nineteenth-Century Russia. *Women in Nineteenth-Century Russia*. Ed. Wendy Rosslyn, Alessandra Tosi, 2012.
 13. *Over the Threshold: Intimate Violence in Early America*. Ed. Ch. Daniels, M. V. Kennedy. New York, London: Routledge, 1999;
 14. PALAVINSKIENĖ, Brigita; VIDRINSKAITĖ, Saulė. Smurtas prieš moteris. *Feminizmas, visuomenė, kultūra*, 2002, Nr. 4.
 15. REINGARDIENĖ, Jolanta. Historical and Theoretical Discourses in Violence against Women Research. *Feminizmas, visuomenė, kultūra*, 2002, Nr. 4.
 16. REINGARDIENĖ, Jolanta. Understanding Gender Based Violence against Women: Toward a Conceptual Framework. *Socialiniai mokslai*, 2004, Nr. 3 (45).
 17. SMART, Carol. *Women, Crime and Criminology: A Feminist Critique*. Abingdon, Oxon, New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2013.
 18. THORNHILL, Randy; PALMER Craig T. *A Natural History of Rape: Biological Bases of Sexual Coersion*. Cambridge, Massachusetts, London, England: The MIT Press, 2000.
 19. VIGARELLO, Georges. *A history of Rape: Sexual Violence in France from the 16th to 20th Century*. France: Willey, 2001.
 20. ZUJIENĖ, Gitana. Mirties baudmė Žemaičių pilies teisme XVI–XVII a. I pusėje. *Lituanistica*, 2015, t. 61, Nr. 2 (100).
 21. ZUJIENĖ, Gitana. The death penalty in Magdeburgian cities of the Grand Duchy of Lithuania in the late – 16th and early-17th century. *Lithuanian historical studies*, 2014, Nr. 19.

Violence Against Women: Sex Crimes and Prevention Ideas in Lithuania in 1918–1940

Dr. Sigita Černevičiūtė

Vytautas Magnus University, Faculty of Humanities, Department of History, V. Putvinskio st. 23, Kaunas, Lithuania
E-mail: sigita.cerneviciute@gmail.com

Summary

The article aims to investigate legal definition of sex crimes in interwar Lithuania (1918–1940), to reveal general tendencies in sex crimes against women and to present ideas in the academic community at that time for the prevention of such crimes.

In the imperial 1903 Russian Criminal Codex that came into force in Lithuania in 1919, sex crimes were described in the chapter on Indecency, and the definitions of crimes were only translated into Lithuanian and practically stayed unchanged throughout the period of Independent Lithuania. Sexual offences were predominantly viewed through morality and associated with indecent acts harmful to human health.

In the research of the criminal law, two groups of sex crimes were distinguished: *sanguliavimas* – illicit sexual intercourse and *gašlavimas* – lewd acts. Crimes of *gašlavimas*, defined as sexual satisfaction without intercourse, were described in articles 513–515 of the Lithuanian Penal Statute. The crimes of *sanguliavimas*, defined as sexual satisfaction through sexual intercourse, were discussed in articles 517, 520–523 of the Penal Statute. Both types of crime could have been committed without consent; by violence; by threat; by consent, but by the misuse of woman's virginity, etc. The term rape was not used in the interwar Lithuanian criminal law, but was used in court case law. It is worth mentioning that in rape cases, victims had to prove that they had loudly and clearly opposed the attacker. The legal definition of sexual offences in the Penal statute was revised in 1935, but it only added one aggravated circumstance – the punishment was harsher if a person transmitted venereal disease during the illicit sexual intercourse.

During the period 1928–1939 in Lithuania (without Klaipėda region), 84 cases of rape per year and 16 cases of lewd acts were reported; the victims of the latter were mostly young girls. Although rape of women was the most common sexual crime in interwar Lithuania, both police and court practice indirectly supported victim-blaming for the lack of resistance to a perpetrator, or alcohol abuse; this could have contributed to the latency of these crimes. Rape crimes were tried in both civil and military courts. The analysis of their incidence revealed that rape usually occurred in the home or work environment. In rural areas most victims were female farm workers, while in urban areas they were factory workers. The decisive evidence in rape cases was the testimony of a medical expert about the violence that the victim experienced, marks of rape on the body, which also proved the woman's resistance, an important element of the crime of rape. Neighbors,

relatives, farmers or factory managers, as well as soldiers, became rapists. Many of them were in a position of power over the victim, not just in the physical sense. All these tendencies suggest that the violent demonstration of masculinity against women was one of the manifestations of gender inequality at that time.

The prevention of sex crime in interwar Lithuania has received little attention, although in the academic community eugenics ideas were discussed that suggested sterilization or castration for sex offenders as a preventative and punitive measure, but this remained beyond the reach of the legal debate.

Gauta / Received 2019 09 26
Priimta/ Accepted 2019 12 17